

# Machinal: Για να 'μαι ελεύθερη



*Όσες δεν κινούνται, δεν αντιλαμβάνονται τις αλυσίδες τους. - Rosa Luxemburg*

*Δε θα υποταχθώ.*

Η θεατρική μας ομάδα «Τρίτος όροφος» του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας παρουσίασε πρόσφατα το έργο της Αμερικανίδας Sophie Treadwell, *Machinal*. Έπειτα από την πρεμιέρα μας, στη 17η Διεθνή Πανεπιστημιάδα Φοιτητικού Θεάτρου στις Σέρρες, ακολούθησαν έξι κατάμεστες από κοινό παραστάσεις στον Βόλο και στις 2 Ιουνίου έπεσε η αυλαία για την πιο ιδιαίτερη ίσως παράσταση της

οποίας υπήρξαμε μέρος. Αφορμή για αυτό το κείμενο αποτελούν οι προβληματισμοί μας, η συγκίνηση αλλά και η αγανάκτηση που αισθανόμαστε στη σκέψη πως στοιχεία καταπίεσης, στοιχεία αυτής της φονικής «μηχανής» που περιγράφει η Treadwell βρίσκονται ακόμη και σήμερα μπλεγμένα με τις ζωές μας σε έναν γόρδιο δεσμό. Η παράστασή μας - όπως άλλωστε και αυτό το κείμενο - συνιστά μία προσπάθεια να σπάσουμε αυτό τον δεσμό.

## To Machinal



Γραμμένο το 1928, το έργο της δημοσιογράφου και συγγραφέας Sophie Treadwell αφηγείται την ιστορία μιας νεαρής γυναίκας η οποία εργάζεται ως στενογράφος και ζει με τη μητέρα της. Ακολουθεί - φαινομενικά τουλάχιστον - τις επιταγές της κοινωνίας κι έτσι παντρεύεται το αφεντικό της, τον οποίο ωστόσο βρίσκει απωθητικό. Λίγα χρόνια αφού γεννάει το παιδί του συζύγου της, συνάπτει παράλληλη σχέση με έναν νεαρό άνδρα τον οποίο ερωτεύεται. Αυτός ο άνδρας της δίνει το έναυσμα να δολοφονήσει τον σύζυγό της. Ωστόσο, η πρωταγωνίστρια καταδικάζεται σε θάνατο και εκτελείται στην ηλεκτρική καρέκλα.

Η σκληρή αυτή ιστορία είναι εμπνευσμένη από την πραγματική υπόθεση της Ruth Snyder, η οποία δολοφόνησε τον σύζυγό της Albert Snyder τον Μάρτιο του 1927 και υπήρξε η πρώτη γυναίκα που εκτελέστηκε σε ηλεκτρική καρέκλα. Ο άνδρας με τον οποίο είχε συνάψει ερωτική σχέση, ο Judd Gray, την βοήθησε να δολοφονήσει το σύζυγό της και στη συνέχεια οδηγήθηκε και αυτός στην ηλεκτρική καρέκλα. Συνολικά, η Ruth Snyder είχε προσπαθήσει άλλες επτά φορές να δολοφονήσει τον σύζυγό της. Η συγγραφέα του έργου υπήρξε δημοσιογράφου που κάλυπτε τη δικαστική υπόθεση της Snyder. Κατά τη διάρκεια της δίκης το πρακτορείο Mirror είχε προσλάβει έναν «φρενολόγο», προκειμένου να αποδείξει πόσο ψυχρή είναι η συζυγοκτόνος. Παράλληλα, η δημοσιογράφου Natacha Rambova χαρακτήρισε την Ruth ως «άκαρδη» και συγκεκριμένα ανέφερε τα εξής:

*«Η ανιδιοτέλεια είναι κάτι που απουσιάζει από το χαρακτήρα της. Φαίνεται ότι ποτέ δε θα την αποκτήσει. Είναι άκαρδη. Αυτό είναι το σφάλμα της»*

Ο τύπος της εποχής πολύ εύκολα μετέτρεψε την συγκεκριμένη υπόθεση σε κουτσομπολιό για τις μάζες. Αυτό που δε σχολιάστηκε όμως -ενώ θα έπρεπε- είναι το βίωμα της Ruth Snyder. Σύμφωνα με

πληροφορίες, ο σύζυγός, Albert Snyder, ασκούσε ψυχολογική και σωματική βία στη Ruth, κατηγορώντας την που γέννησε κορίτσι, ενώ εκείνος ήθελε γιο. Ακόμη, κακοποιούσε τη Ruth και την κόρη τους, Lorraine, κάθε φορά που δεν υπάκουγαν στις προσταγές του.

Η Sophie Anita Treadwell (1885-1970) ούσα συγγραφέα, δημοσιογράφος, παραγωγός, που δούλεψε ενίοτε και ως ηθοποιός και σκηνοθέτρια, συνθέτει έναν γρήγορο και μηχανιστικό κόσμο και πειραματίζεται δραματουργικά με πολύ ιδιαίτερα ύφη, προκειμένου να αφηγηθεί τη συντριβή ενός πλάσματος, που από ένστικτο θέλησε στη ζωή του κάτι διαφορετικό από όσα του έμαθαν να θέλει.

## Άκου τη μηχανή



\*\*

Πρόκειται για ένα έργο που καταπιάνεται με θέματα που αφορούν τον καπιταλισμό, τον σεξισμό και την καταπιεστική φύση της αυτοματοποιημένης σύγχρονης κοινωνίας. Η Treadwell πειραματίζεται με διαφορετικές εκφραστικές τεχνικές προκειμένου να ανακαλύψει τι σημαίνει φεμινισμός, ισότητα, έγκλημα και ελευθερία στην Αμερική της ποτοαπαγόρευσης.\*\*\*

Οι έντονες φωτοσκιάσεις, οι καταγιγιστικοί μονόλογοι της πρωταγωνίστριας, η αποσπασματική πλοκή είναι στοιχεία που το καθιστούν εξπρεσιονιστικό δράμα. Έκανε πρεμιέρα στο Broadway στις 7 Σεπτεμβρίου του 1928 σε σκηνοθεσία του Arthur Hopkins και μέχρι σήμερα θεωρείται σημείο αναφοράς για το εξπρεσιονιστικό θέατρο στην αμερικανική σκηνή.

Το «Machinal» απεικονίζει ευφυώς τις ασφυκτικές συνέπειες των πατριαρχικών κανόνων στις ζωές των θηλυκοτήτων-γυναικών. Η ηρωίδα, λειτουργεί ως ενσάρκωση του εγκλωβισμού που βιώνουν αμέτρητες γυναίκες διαχρονικά. Έμμεσα αναγκασμένη σε έναν γάμο χωρίς αγάπη με το αφεντικό της, η διαδρομή της αντικατοπτρίζει τα καταπιεσμένα όνειρα και τις επιθυμίες των γυναικών που περιορίζονται από τις κοινωνικές επιταγές. Μέσω του «Machinal», η Treadwell εκθέτει την έντονη απουσία αυτενέργειας των θηλυκοτήτων σε μια πατριαρχική κοινωνία. Το έργο αντικατοπτρίζει τον αγώνα για απελευθέρωση από τα ασφυκτικά δεσμά μίας ανδροκρατούμενης κοινωνίας και την διεκδίκηση ορατότητας και αυτοδιάθεσης.

Το έργο παρουσιάζει μια καυστική κριτική των παραδοσιακών έμφυλων προτύπων χωρίς να επικεντρώνεται στα υποκείμενα αυτά καθ'αυτά. Αντ'αυτού εστιάζει στις συμπεριφορές των

χαρακτήρων ως αποτέλεσμα μιας γαλούχησης στο πλαίσιο ενός συστήματος. Γι'αυτό το λόγο η συγγραφέα του έργου αποφεύγει, όπου είναι εφικτό, να αποδώσει ονόματα στους χαρακτήρες. Αντιμετωπίζει τη διάχυτη αντίληψη ότι οι γυναίκες πρέπει να εκπληρώνουν υποτακτικά τα οικιακά καθήκοντα, να είναι υπάκουες σύζυγοι και να θέτουν τις ανάγκες και τις επιθυμίες των ανδρών πάνω από τις δικές τους. Η πρωταγωνίστρια από την άλλη βρίσκεται στο μεταίχμιο ανάμεσα στην υποταγή και στην απελευθέρωση από την μηχανή, μια συγκρουσιακή κατάσταση που αποτελεί κεντρικό μέρος της πλοκής. Αυτή η συγκρουσιακή κατάσταση αντανακλάται στους έντονους μονολόγους της ηρωίδας, μέσω των οποίων η λογική του συστήματος τίθεται υπό αμφισβήτηση από τον «παραλογισμό» της. Αυτό όμως που κρίνεται ως «παράνοια» είναι στην ουσία η απελευθέρωση από τη μηχανή, την πατριαρχία αλλά και τον καπιταλισμό.

Η μονοτονία της καθημερινής ρουτίνας, το αδιάκοπο χτύπημα των ρολογιών και ο υπόκωφος βόμβος των μηχανών συμβολίζουν τον αδυσώπητο κύκλο της καταπίεσης. Μέσα σε αυτό το ωφελμιστικό πλαίσιο, τα άτομα εργάζονται αδιάκοπα, παραδίδοντας σώμα και ψυχή για την εξυπηρέτηση του κέρδους. Το κέρδος έρχεται να καταπλακώσει την ανθρώπινη υπόσταση και να εξαλείψει κάθε ευαισθησία. Αυτή η μηχανοποίηση υποβιβάζει τους/τις εργαζόμενους/ες και τις θηλυκότητες σε απλά γρανάζια μιας αντίστοιχα καπιταλιστικής και ανδροκεντρικής μηχανής, όπου η αυτοδιάθεση και η αυτονομία τους αφαιρούνται.

Η νεαρή γυναίκα είναι ο μοναδικός χαρακτήρας του έργου που έρχεται σε κάποια αντίθεση με τη «μηχανή». Το επίκεντρο της προσοχής είναι εκείνη και όλοι οι υπόλοιποι ρόλοι αποτελούν μέρος της μηχανής που την καταπιέζει. Η σκηνοθετική ματιά στην περίπτωση της ομάδας μας συναινεί σε αυτό τον διαχωρισμό, καθώς βλέπουμε στο τέλος κάθε σκηνής, οι ηθοποιοί να αλλάζουν τα σκηνικά μπροστά στα μάτια του κοινού. Η μόνη που δεν συμβάλλει ποτέ σε κάποια αλλαγή είναι η πρωταγωνίστρια, και αυτό γιατί είναι η μόνη που δεν έχει λόγο στην κατασκευή της δικής της πραγματικότητας. Είναι η μόνη που σπάει το μοτίβο της απόλυτης υπακοής και τολμά να αψηφήσει τους κανόνες. Και το πληρώνει αυτό με τη ζωή της.

Στην σκηνή λίγο πριν την δολοφονία του συζύγου, παρατηρούμε την νεαρή γυναίκα να βρίσκεται στο όριο της ενσωμάτωσής της στη μηχανή. Μια «σωστή» ενσωμάτωση ως πρότυπο μητέρας, καλής συζύγου που σέβεται τον άνδρα της, ως γυναίκας που λειτουργεί στις διαταγές του. Εκεί, στο μεταίχμιο μεταξύ ενσωμάτωσης και αποκόλλησης από το σύστημα αυτό, επιλέγει να διαλύσει τη μεγάλη, ενοχλητική και βαριά μηχανή. Η σκηνή αποτυπώνει τη δύναμη και την τόλμη που χαρακτηρίζει την επιλογή αυτή. Μια επιλογή που σε καθιστά ελεύθερη, που σε οδηγεί να αποτινάξεις από πάνω σου τα δεσμά που σε έχουν αιωνίως δεμένη με τη μηχανή. Η δολοφονία του συζύγου της είναι στο μυαλό της η μοναδική διέξοδος, ο μόνος τρόπος να ελευθερωθεί.

Η πράξη της δολοφονίας είναι σίγουρα πράξη σκληρή και καταδικαστέα σε κάθε ανθρώπινη κοινωνία, ωστόσο στη δική μας οπτική της ιστορίας, σημασία έχει η διαδρομή ενός ανθρώπου - μιας γυναίκας - και τα αποτελέσματα των πολλαπλών καταπιέσεων στον ψυχισμό της. Όπως και στην ιστορία της Ruth Snyder, έτσι και στην περίπτωση της πρωταγωνιστριάς μας, η θανατική καταδίκη έρχεται ως

εκδικητική τιμωρητική πράξη από τη δικαστική εξουσία για να επισφραγίσει τη λειτουργία της μηχανής. Έχουμε, λοιπόν, μια κοινωνία-μηχανή που κατηγοριοποιεί ανθρώπους σε αθώους και εγκληματίες, που νομιμοποιεί την κακοποίηση και την επιβολή εξουσίας στα σώματα και στις ζωές των άορατων υποκειμένων. Η σκληρότητα της τιμωρίας είναι αντίστοιχη της αδυσώπητης καθημερινής βαρβαρότητας της μηχανής πάνω στα σώματα και τις ψυχές όλων όσων πασχίζουν με κάποιον τρόπο να αποστασιοποιηθούν, να διαφοροποιηθούν από το σύστημα. Η ηλεκτρική καρέκλα, είναι ίσως το σύμβολο της αμείλικτης σκληρότητας του συστήματος αυτού και αποτελεί - κυριολεκτικά - την φονική μηχανή του έργου.

Η καταπίεση που βιώνει η ηρωίδα είναι τόσο έντονη σε σημείο που φτάνει η ίδια να πιστεύει ότι το να σκοτώσει τον σύζυγό της είναι πιο λογικό -και λιγότερο καταδικαστέο- απ'ότι να τον χωρίσει. Ο χωρισμός συνεπάγεται κοινωνική κατακραυγή, το «τι θα πει ο κόσμος» για αυτή τη γυναίκα που χώρισε τον σύζυγό της ενώ είχαν και ένα παιδί. Ταυτόχρονα, η εγκατάλειψη του συζύγου της είναι κάτι το οδυνηρό για εκείνη, πιο οδυνηρό και από τον ίδιο τον θάνατο. Έτσι φτάνουμε στο συμπέρασμα ότι η ύπαρξη της γυναίκας-συζύγου-μητέρας είναι άμεσα συνυφασμένη με την εξυπηρέτηση όχι μόνο των αναγκών του άνδρα-συζύγου αλλά της ίδιας της ανδρικής ύπαρξης. Όπως βλέπουμε κατά τη διάρκεια του έργου, η ταυτότητα της είναι πάντα εξαρτώμενη από την ύπαρξη ενός άνδρα κι έτσι ποτέ δεν είναι ελεύθερη. Μία από τις ελάχιστες στιγμές, αν όχι η μόνη στιγμή, που η νεαρή γυναίκα ένιωσε πραγματικά ελεύθερη ήταν όταν δολοφόνησε τον σύζυγό της.

*Δικαστής: «Κυρία Τζόουνς, αν θέλατε απλά να είστε ελεύθερη, τότε γιατί δεν τον χωρίζατε;»*

*Νεαρή γυναίκα: «Δεν μπορούσα να του το κάνω αυτό...Δεν μπορούσα να τον πληγώσω έτσι»*

### **Δε θα υποταχθώ**



\*\*\*\*

Σχεδόν έναν αιώνα μετά την συγγραφή του, το «Machinal» παραμένει απίστευτα επίκαιρο. Ενώ έχουν

σημειωθεί αλλαγές, τα πατριαρχικά συστήματα και η έμφυλη καταπίεση εξακολουθούν να υφίστανται με διάφορες μορφές. Απόδειξη γι' αυτό άλλωστε αποτελεί και η ίδια η επικαιρότητα: γυναικοκτονίες, βιασμοί, κυκλώματα trafficking. Με την εξάπλωση του MeToo είδαμε την καταπίεση και την έμφυλη βία υπό μια διαφορετική οπτική. Το να αναγνωρίσεις την καταπίεση που βιώνεις δεν είναι εύκολη υπόθεση. Είναι ένας διαρκής και επίπονος αγώνας με το σύστημα αλλά και τις ίδιες τις εαυτές μας.

Η καταπίεση που απορρέει από την ανδρική εξουσία βρίσκεται παντού και πολλές φορές είναι αδιόρατη: από τον πατέρα, τον αδερφό, τον εργοδότη, τον σύντροφο και τον «σύμμαχο», η εξουσία αυτή είναι σαν μια σκιά που στοιχειώνει την καθημερινότητα κάθε θηλυκότητας. Πιο συγκεκριμένα, η πατριαρχία δε βρίσκεται μόνο στο εργασιακό (π.χ. ανισότητα στο μισθολογικό) ή στην ποσόστωση - τη συμμετοχή των γυναικών στο αστικό κοινοβούλιο- όπως πρεσβεύει ο νεοφιλελεύθερος φεμινισμός. Δε μπορούμε να μιλάμε για ισότητα, όταν οι περισσότερες από εμάς φοβόμαστε να γυρίσουμε μόνες μας σπίτι το βράδυ. Δε μπορούμε να ακούμε άλλα «ναι μεν, αλλά και οι άνδρες καταπιέζονται...» κάθε φορά που προσπαθούμε να κάνουμε ορατή την καταπίεση που βιώνουμε.

Αυτό το έργο είναι πολλά πράγματα αλλά πρωτίστως είναι άμεσο και αποτελεσματικό. Μας ωθεί να αναρωτηθούμε εάν είμαστε κι εμείς μέρος αυτής της αυτοματοποιημένης και φονικής μηχανής: του καπιταλισμού - και της πατριαρχίας που τον θρέφει. Ταυτόχρονα, μας καλεί να ανακαλύψουμε πώς μπορούμε να ξεφύγουμε από αυτόν τον μηχανιστικό τρόπο ζωής που έχουμε μάθει να αποκαλούμε καθημερινότητα. Είναι μια πρόκληση δύσκολη, μπορούμε όμως να χαλάσουμε αυτή τη μηχανή, αφαιρώντας ένα ένα τα γρανάζια που τη συγκροτούν.

### **Κάτι σαν επίλογος**

Κατά την πρώτη φάση της παραγωγής της παράστασης, την επιλογή δηλαδή του έργου, κληθήκαμε να αποφασίσουμε ανάμεσα σε επιλογές οι οποίες θα κάλυπταν την πολυμελή μας ομάδα. Οι αρχικές προτάσεις εμπεριείχαν τόσο χιουμοριστικές φανταστικές ιστορίες όσο και προσγειωμένα κοινωνικά δράματα. Καμία, όμως, από τις προτάσεις δεν είχε το λογοτεχνικό βάρος ή την έμφαση σε ερμηνείες που χαρακτηρίζουν το Machinal. Η σχεδόν ομόφωνη στήριξη της απόφασης να ανεβάσουμε το συγκεκριμένο έργο, παρόλο που προτάθηκε μια εβδομάδα μετά τα υπόλοιπα από την σκηνοθέτριά μας, επιβεβαιώνει ακριβώς αυτό.

Με την υποστήριξη της Μαρίας Καραζάνου, σκηνοθέτριας και εμπυχώτριάς μας, καταφέραμε να διηγηθούμε μία δύσκολη ιστορία αλλά συνάμα τρομερά σημαντική. Εξαντλητικές πρόβες, δυνατά γέλια, αγκαλιές αλλά και δάκρυα συγκίνησης ή και αγανάκτησης αποτελούν μόνο ελάχιστα από τα στοιχεία πάνω στα οποία δομήθηκε η παράστασή μας. Ήταν πολύ σημαντικό το γεγονός πως στο πλαίσιο της ομάδας είχαμε την ελευθερία να παρέμβουμε στο κείμενο, να το οικειοποιηθούμε και να προσθέσουμε στοιχεία ακόμη κι από προσωπικές μας στιγμές, ώστε να δώσουμε περαιτέρω έμφαση στο γυναικείο βίωμα της καταπίεσης.

Το «Machinal» είναι ένα έργο που μας συγκλόνισε αλλά ταυτόχρονα μας δίδαξε και πολλά πράγματα. Ήταν ένα ταξίδι που μας άνοιξε τα μάτια και μέσα από αυτό βγήκαμε διαφορετικοί άνθρωποι. Η

πατριαρχία, η καταπίεση και η έμφυλη βία υποβόσκουν σε όλους τους τομείς της καθημερινότητάς μας. Είναι παρούσες ακόμη και εκεί που δε το περιμένουμε ή που συνήθως δεν δίνουμε σημασία όπως σε ένα τραγούδι, μια χιουμοριστική ατάκα ή μια φιλική κουβέντα. Οι ιδέες και οι αντιλήψεις μας αναπαράγουν τα πατριαρχικά στερεότυπα αλλά και κατασκευάζουν νέα. Η βία έχει κι άλλες εκφάνσεις, πιο σκοτεινές και κανονικοποιημένες, όπως η ψυχολογική. Αυτές συνήθως τις προσπερνάμε, δε τις βλέπουμε ή κάνουμε πως δεν τις βλέπουμε. Το «Machinal» όμως είναι εδώ, παρόν και τρομακτικά επίκαιρο. Είναι η κοινωνία μας, ο καπιταλισμός, η πατριαρχία. Ακόμη και οι μικρόκοσμοί μας αποτελούν γρανάζια αυτής της μηχανής. Στόχος δεν είναι να συναρμολογήσουμε αυτή τη μηχανή από την αρχή αλλά να την καταστρέψουμε. Να την διαλύσουμε και στη θέση της να φτιάξουμε κάτι το ζωντανό. Μέχρι τη μέρα που το «Machinal» θα αποτελεί δυστοπικό σενάριο και όχι μία ζοφερή πραγματικότητα.

**Αυτή η ιστορία έπρεπε να ειπωθεί.**



**3-2-1 MACHINAL!**

\*Σκηνή 1η: Στη Δουλειά. Θεατρική ομάδα "Τρίτος όροφος" (2023).

\*\*Σκηνή 8η: Ο Νόμος. Θεατρική ομάδα «Τρίτος όροφος» (2023).

\*\*\*Ωστόσο, στη διασκευή του *Machinal* από τον "Τρίτο όροφο" τα γεγονότα εκτυλίσσονται κατά τη δεκαετία του 1960 στις ΗΠΑ.

\*\*\*\*Σκηνή 4η: Μητρικό. Θεατρική ομάδα «Τρίτος όροφος» (2023).